

In memoriam

Mirjana Gross (1922-2012)

Rene Lovrenčić (1928-2012)

Polovicom 2012. godine preminulo je dvoje istaknutih hrvatskih povjesničara, Mirjana Gross i Rene Lovrenčić. Njihovo je djelovanje, osobito krčenje novih pravaca i davanje poticaja da pratimo zbivanja i smjerove istraživanja u europskim historiografijama, uvelike obilježilo hrvatsku historiografiju u posljednjih pola stoljeća. Znanstveno-istraživački, napose u počecima svoje djelatnosti, bavili su se istim razdobljem – prijelazom iz 19. u 20. stoljeće i obilježjima političkog života. Mirjana Gross napisala je disertaciju o razvoju socijaldemokratskog pokreta u Hrvatskoj, a potom habilitacijsku raspravu o vlasti Hrvatsko-srpske koalicije, dok je Rene Lovrenčić doktorirao na temi o genezi politike „novog kursa“. Profesorica Gross predavala je hrvatsku povijest 19. stoljeća, a Lovrenčić europsku i svjetsku modernu i suvremenu povijest. Bili su i autori školskih udžbenika i priručnika. Oboje su u zreloj dobi bili i društveno aktivni, i na strukovnom i na političkom polju.

Studij su oboje završili na početku pedesetih godina 20. stoljeća, a u historiografiji su počeli djelovati uskoro nakon toga, polovicom pedesetih. Cijeli su radni vijek, osim prvih nekoliko godina svoga rada, proveli u istom radnom kolektivu, na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Rene Lovrenčić je nakon

studija nekoliko godina radio kao nastavnik u školi, a Mirjana Gross počela je isprva raditi u Historijskom institutu JAZU, ali su uskoro oboje prešli na fakultet. Ona je mnogo ranije otišla u mirovinu, već 1982, dok je Lovrenčić ostao četrnaest godina dulje, do 1996. godine. Profesorica Gross je i u mirovini aktivno sudjelovala u nastavi na poslijediplomskom studiju i napisala je nekoliko značajnih knjiga te brojne članke. Postala je i *professor emeritus* Sveučilišta u Zagrebu. Profesor Lovrenčić nije više nikad želio doći na fakultet niti održati kakvo predavanje – posvetio se svojoj obitelji i prijateljima, uživao u unucima. Potkraj života objavio je jednu zanimljivu knjigu o predratnoj Europi (prikaz knjige objavljen je u ovom broju *Povijesti u nastavi*). Nažalost, nenadana smrt onemogućila ga je da završi cijeli planirani niz knjiga o Drugom svjetskom ratu.

Smrt profesorice Mirjane Gross, nažalost u mnogo manjoj mjeri i smrt profesora Lovrenčića, komemorirali su brojni hrvatski znanstveni časopisi i dio tiska, odnosno neki web portali. Možda sam propustio, ali nisam zamijetio *In memoriam* u novinama za kulturu. Svoja sam sjećanja na profesore napisao za *Časopis za suvremenu povijest* (In memoriam Mirjana Gross, ČSP 44/2012, br. 3, str. 757-762) i časopis *Pilar* (In memoriam Rene Lovrenčić, VII/2012,

br. 14 (2), str. 149-151). Ovdje prenosim neke naglaske iz tih tekstova, uglavnom biografske i bibliografske naravi, a potom dajem i kratak osvrt na sudjelovanje R. Lovrenčića i poglavito M. Gross u časopisima za nastavu povijesti te njihov doprinos nastavi i udžbenicima povijesti. A taj je doprinos svojedobno bio izuzetno velik i ne bismo ga smjeli tako olako zaboraviti.

Rene Lovrenčić preminuo je 7. lipnja 2012. godine. Rođen je u Zagrebu 8. rujna 1928, a u rodnom je gradu završio gimnaziju (1947) i studij povijesti (1953) te doktorirao (1965) radom *Geneza politike »novog kursa« u Hrvatskoj* (disertacija je objavljena kao knjiga 1972. u izdanju Instituta za hrvatsku povijest Centra za povijesne znanosti Sveučilišta u Zagrebu). Tijekom studija radio je kao omladinski aktivist, a od 1951. kao nastavnik povijesti. Od 1954. bio je asistent, a potom docent (1966) te izvanredni (1973) i redoviti (1980) profesor svjetske povijesti novoga vijeka. Bio je dugogodišnji predstojnik Katedre opće povijesti novog vijeka i voditelj poslijediplomskog magistarskog studija povijesti.

Profesor Lovrenčić predavao je o europskoj i svjetskoj modernoj i suvremenoj povijesti nakon 1870./1871. godine. Njegova se predavanja četvrtkom u prijedpodnevnom terminu nikako nisu propuštala – pred nama se otvarao jedan posve novi svijet, dobivali smo jasno i pregledno uvid u problematiku odnosa među europskim i svjetskim silama na prijelazu stoljeća, pozorno slušali detaljna izvješća o ratnim operacijama na Dalekom istoku u Drugom svjetskom ratu, o ruskim revolucijama, o Hitleru i

Staljinu i još toliko toga. Predavanja su se znala nastavljati i na ispitu: ponekad bi se profesor nakon postavljenog pitanja i ako bi student zastao sa svojim odgovorom, zanio i održao pravu malu lekciju, primjerice o načinu kako se proizvodi čelik. Prilikom ispitivanja često je znao zapaliti cigaretu, a ispit je znao potrajati i po nekoliko sati, sve dok je u kutiji bilo cigareta.

Rene Lovrenčić nije bježao od suvremenih medija – često je surađivao na radiju i televiziji, a značajna je bila i njegova urednička djelatnost na različitim prijevodima važnih knjiga. On je sam prevodio s ruskoga i njemačkoga, a uredio je i predgovorom ili pogovorom popratio mnoge knjige o modernoj i suvremenoj povijesti Europe i svijeta.

Mirjana Gross bila je, uz Jaroslava Šidaka, najveće ime hrvatske historiografije druge polovice 20. stoljeća, a aktivna je bila sve do proljeća 2012. kada smo na Filozofskom fakultetu svečano proslavili njezin devedeseti rođendan. Umrkla je dva mjeseca nakon toga, 23. srpnja 2012. godine. O profesorici Gross dosad je mnogo napisano, i o njezinu životu i radu, i o mnogim njezinim knjigama. Organizirane su javne rasprave i okrugli stolovi posvećeni njezinu djelu (primjerice, zapisnik s okruglog stola povodom njezina 85. rođendana upravo je objavljen je u 44. svesku *Radova Zavoda za hrvatsku povijest*), a povodom 75. rođendana njezini su joj suradnici i učenici priredili zbornik radova (*Zbornik Mirjane Gross*, ur. Ivo Goldstein et al., Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta, Zagreb 1999; autor uvodnog teksta je Nikša Stančić).

Budući da je njezina biografija dosta dobro poznata, ovdje ću spomenuti samo neke od najvažnijih momenata. Rođena je u Zagrebu 22. svibnja 1922. u bogatoj židovskoj obitelji. Dobila je izvrsno obrazovanje, naučila jezike, a uoči rata studirala je medicinu. Ratne je strahote jedva preživjela – jedno se vrijeme skrivala kod obitelji Topol u Drenju Brdovečkom, ali je 1943. uhićena i poslana u koncentracijski logor Ravensbrück. Njezin otac i velik dio članova obitelji, kao i šireg kruga prijatelja, nisu preživjeli strahote holokausta.

Nakon rata Mirjana Gross nastavila je studirati povijest na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Kao da nije bilo dosta stradanja u ratu, uskoro ju je pogodila teška bolest, tuberkuloza, a potom i gubitak zaručnika koji je poginuo nesretnim slučajem. Unatoč, ili baš usprkos, tim teškim životnim iskušenjima, Mirjana Gross diplomirala je 1951, zaposlila se u Historijskom institutu JAZU i okrenula znanstvenom radu. Isprva je sređivala arhivsku građu za noviju hrvatsku povijest, a potom je počela istraživati povijest druge polovice 19. i početka 20. stoljeća, napose razvoj socijaldemokracije u banskoj Hrvatskoj. Godine 1958. prešla je na Filozofski fakultet kao asistentica profesora Jaroslava Šidaka. Iste je godine doktorirala, a 1960. habilitirala se za docenta na predmetu „Hrvatska povijest novog vijeka“. Osim hrvatske povijesti 19. stoljeća, predavala je i kolegije iz povijesti historiografije i metodologije historije. Na oba je ta znanstvena i nastavna polja njezin doprinos hrvatskoj historiografiji izuzetan. Godine 1964. postala je izvanredna, a 1971. redovita

profesorica. U mirovinu je otišla na vlastiti zahtjev, čim je navršila šezdeset godina, i potom napisala svoja važna djela o hrvatskoj povijesti druge polovice 19. stoljeća te povijesti historiografije i metodologiji historije. Najvišu sveučilišnu titulu, *professor emeritus* Sveučilišta u Zagrebu, stekla je 2004. godine.

Mirjana Gross napisala je desetak knjiga, od toga dvije na njemačkom jeziku, i više od stotinu članaka i enciklopedijskih natuknica, a autorica je i udžbenika te priručnika za nastavu povijesti. Već dugo vremena bilo kakvo bavljenje hrvatskom poviješću druge polovice 19. i početka 20. stoljeća nemoguće je bez uvida u radove Mirjane Gross. Drugo područje na kojem je pružila neosporan doprinos jest metodologija historije i povijest historiografije. Njezine su knjige *Historijska znanost* (dva izdanja, 1976. i 1980) i *Suvremena historiografija. Korijeni, postignuća, traganja* iz 1996. desetljećima nezaobilazna literatura svakom povjesničaru u Hrvatskoj i šire, u našem susjedstvu. Knjiga *Suvremena historiografija* izašla je i u izmijenjenom njemačkom prijevodu pod naslovom *Von der Antike bis zur Postmoderne: Die zeitgenössische Geschichtsschreibung und ihre Wurzeln* kod uglednog izdavača Böhlau Verlag, pa je zasigurno koriste i austrijski, odnosno njemački studenti povijesti.

Godinama, zapravo desetljećima – od samog početka svoje znanstvene karijere do posljednjih mjeseci života – Mirjana Gross širila je naše spoznaje o tome što se događa u inozemnim historiografijama, napose njemačkoj, austrijskoj i francuskoj, te američkoj. Sve donedavno

svake je godine išla u Beč i tamo se upoznavala s novim knjigama i smjerovima povijesnih istraživanja te svoje spoznaje nesebično dijelila s hrvatskim kolegama pišući opsežne prikaze ili kritičke pregledne tekstove o historiografiji. Vrlo je rano shvatila da se i hrvatski povjesničari moraju okrenuti od uske političke povijesti u pravcu istraživanja povijesti društvenih odnosa, ideologija i struktura, kao i pitanja svakodnevnog života. S velikim je poletom, iako je već navršila sedamdesetu, sudjelovala u radu Povijesnog društva *Otium*, koje se bavilo istraživanjima povijesti svakodnevice. Njezine originalne i svježije ideje nisu uvijek nailazile na odobravanje pripadnika starije generacije povjesničara, njezinih vršnjaka ili nešto mlađih. Povremeno se sukobljavala sa svojim neistomišljenicima, a najoštrije je polemike o metodološkim pitanjima vodila s Branislavom Đurđevom.

I Rene Lovrenčić i Mirjana Gross bili su društveno-politički aktivni u doba socijalizma – bili su utjecajni članovi Saveza komunista i njegovih visokih organa, djelovali su u radnim tijelima u području znanosti i obrazovanja, bili aktivni članovi Povijesnog društva Hrvatske i nacionalnog komiteta povjesničara, pokretači i urednici odnosno članovi uredništava časopisa. Rene Lovrenčić bio je i član Centralnog komiteta SKH, a potkraj postojanja SFRJ nalazio se na čelu jugoslavenskog Nacionalnog komiteta pri Međunarodnom odboru povijesnih znanosti (do 1991). Sudjelovali su u radu međunarodnih i domaćih kongresa povjesničara. Mirjana Gross bila je na čelu uredništva *Historijskog pregleda* i *Nastave povijesti*, a dugo je bila članica

uredništva Časopisa za suvremenu povijest, *Radova Zavoda za hrvatsku povijest i Historijskog zbornika*.

Mirjana Gross bila je 1964. glavna urednica časopisa *Historijski pregled*, koji je izdavao Savez povijesnih društava Jugoslavije, a bio je namijenjen nastavnima povijesti. Budući da se taj časopis uskoro ugasio, nakon nekoliko je godina pokrenut novi – *Nastava povijesti*. Mirjana Gross bila je niz godina u njegovu uredništvu, a prvih nekoliko godina i odgovorna urednica. Nakladnik oba časopisa bila je Školska knjiga iz Zagreba. Profesorica Gross bila je suradnica *Historijskog pregleda* već od njegova prvoga broja 1954. godine u kojem je objavila članak o narodnom pokretu u Hrvatskoj 1903. godine. Kasnije je pisala o počecima radničkog pokreta u Hrvatskoj, o južnoslavenskim narodima u zadnjoj četvrtini 19. i početku 20. stoljeća, o nekim aspektima razvoja nacionalne ideje za vrijeme narodnog preporoda u Dalmaciji te o razvoju slovenske nacionalne ideje u 19. i na početku 20. stoljeća, kao i o društvenim strukturama i nacionalnim pokretima jugoslavenskih naroda uoči Prvoga svjetskog rata. I u ovim časopisima za nastavu povijesti M. Gross promicala je nove spoznaje o stanju u svjetskoj historiografiji, pa je 1960. objavila kratke bilješke uz XI. međunarodni kongres historijskih znanosti koji je održan u ljeto te godine u Stockholmu, a deset godina kasnije komentirala je neke teme suvremene historiografije u svjetlu XIII. međunarodnog kongresa povijesnih znanosti u Moskvi. Javila se i kratkim prilogom o međunarodnoj suradnji na poboljšanju udžbenika,

odnosno o četvrt stoljeća poboljšanja na izradi udžbenika u Europi, opisala je kako je obrađena Azija u udžbenicima osnovnih škola u Švicarskoj, Francuskoj, Velikoj Britaniji i SR Njemačkoj, pisala o novoj ulozi nastavnika povijesti.

Rene Lovrenčić također je s nekoliko priloga surađivao u ovim časopisima. Prvi se put javio u *Historijskom pregledu* prikazom knjige A. Klajnberga *Evropska kultura novoga vijeka* (Sarajevo 1959). U *Nastavi povijesti* objavio je dva članka – o osnovnim problemima ekonomskog i socijalnog razvoja SSSR-a od 1920. do 1941. te o odnosu između opće i nacionalne povijesti, kao i *In memoriam* Šarloti Đuranović.

Oboje su se profesora okušali i kao autori udžbenika – Mirjana Gross napisala je jedan vrlo cijenjen udžbenik za treći razred gimnazije, preveden i na neke od jezika naroda i narodnosti u Jugoslaviji, a Rene Lovrenčić bio je suautor udžbenika za sedmi i osmi razred osnovne škole u nekoliko različitih izdanja između 1974. i 1991. godine. Sudjelovali su i u različitim oblicima stručnog usavršavanja nastavnika, napose na seminarima što ih je organiziralo Povijesno društvo Hrvatske.

Knjige i drugi radovi Mirjane Gross relativno su često prikazivani u različitim časopisima. Mnogi se podaci o njezinu životu i opširan prikaz znanstvenoga rada te bibliografija radova mogu pronaći u *Zborniku Mirjane Gross*, kao i u knjižici *Mirjana Gross. Professor emeritus Facultatis philosophicae Universitatis studiorum Zagradiensis* (priredio Nikša Stančić), FF press, Zagreb 2004. Već sam spomenuo da je u povodu smrti profesorice Gross objavljeno nekoliko novinskih tekstova; u njima su predstavljene i neke manje poznate činjenice iz njezina života (Tvrтко Jakovina, „Odlazak prve dame hrvatske historiografije“, *Jutarnji list*, 25. srpnja 2012; Karmela Devčić, „Grossovi. Kronika obitelji najveće hrvatske povjesničarke“, *Jutarnji list*, 27. srpnja 2012; Darko Hudelist, „Moj posljednji susret i razgovor s najvećom hrvatskom povjesničarkom“, *Globus*, br. 1133, 24. kolovoza 2012).

Odlaskom Mirjane Gross i Renea Lovrenčića zatvara se jedna stranica povijesti hrvatske historiografije. Iz naše su sredine otišli prvi poratni asistenti i potom dugogodišnji profesori povijesti Filozofskog fakulteta u Zagrebu.

Damir Agičić

Napomena uz tekst „Great Migration Period as presented in history textbooks in Macedonia“, objavljen u broju 19(2012)

Molimo čitatelje da uvažavaju ispriku jer je ova napomena uz tekst Darka Stojanova zbog tehničkog propusta izostala u prošlom broju časopisa.

This article represents a reprint, with some minor modifications, of the homonym paper already published in *Der Donauraum* 50/3-4 (2010): Cultural Changes in Central and South East Europe after 1989, ed. by Heidemarie Uhl and Wolfgang Müller-Funk, pp. 225-234. *Der Donauraum* is the review of the Institut für den Donauraum und Mitteleuropa based in Vienna. I would like to thank professor dr. sc. N. Budak and dr. sc. S. Koren from the History Department of the University of Zagreb for their interest in my article, as well as for their subsequent efforts regarding its publication.